

DARBAS NAMŲ ŪKYJE KAIP (NE)PROFESIONALIZACIJOS SOCIALINĖ-EKONOMINĖ PROBLEMA

Dalė Andreikėnienė

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje aptariamas nemokamas darbas namų ūkyje. Autorės suformuluotas nemokamo darbo namų ūkyje apibrėžimas, analizuojami namų ūkių pokyčiai, namudinio darbo rūšių struktūra ir diversifikacija. Tyrime šeima interpretuojama kaip namų ūkis. Darbą namų ūkyje siūloma vertinti keliais aspektais. Pirmiausia kaip visuminio darbo sudedamąją dalį ir kaip sukurtą produktą ar visuminio produkto sudedamąsias dalis, todėl iki šiol vienam gyventojui be namų ūkio pajamų apskaičiuojamas bendrasis vidaus produktas (toliau – BVP), kaip visuotinis rodiklis, negali iš esmės parodyti žmonių gerovės lygio. Darbas, vykdomas namų ūkyje, traktuojamas ir kaip namudinis nemokamas darbas, įtraukiant jį ne į draudiminį, bet į apskaičiuojamąjį žmogaus darbinės veiklos stažą. Vertinant gyventojų gerovės požymius, tikslingiau nagrinėti nemokamo namudinio darbo, vykdomo namų ūkyje, požymius ir vartojimo poreikių struktūrą. Ši analizė atskleidžia visuotinės gerovės raišką ir jos kitimo tendencijas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: ekonomikos augimas, gyventojų pajamų ir nemokamo namudinio darbo diferenciacija, rodikliai, socialiniai skirtumai, visuotinė gerovė.

Abstract

This article discusses non-salaried work in the household. The definition of non-salaried work in the household is formulated by the author, changes in the household are analyzed along with the structure and diversification of the varieties of household work. In research the family is interpreted as a household. It is proposed to evaluate work in the household as a section encompassed by social work in the manner that a composite product or an encompassed part of a social product is evaluated, and therefore up to the present time the GDP (Gross Domestic Product) for a single inhabitant without the income of a household, as a universal indicator, is unable in itself to show the level of people's welfare. Work, carried out in the household and performed as non-salaried, household labor, would be included, though not insured, as the calculated length of service of the working activity of the person. In evaluating the features of the welfare of inhabitants, it would be more accurate to analyze non-salaried household work carried out in the household along with the characteristics and the structure of consumer requirements and their level of satisfaction and opportunities. This analysis will appraise the extent of the well being of society and its changing trends.

KEY WORDS: economic growth, the differentiation of the resources of inhabitants and unpaid household work, indicators, social differences, universal welfare.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v71i2.1101>

Įvadas

Temos aktualumas grindžiamas tuo, kad pailginus pensinį amžių būtina apskaičiuoti darbą namų ūkyje kaip nedraudiminį ir apskaičiuojamą darbo laiką. Darbas – tai procesas, kai kuriamos materialinės ir intelektualinės vertybės, žmogaus, kolektyvo ir visuomenės gerovė. Darbe žmogus realizuoja save, savo idėjas kaip

socialinė būtybė ir siekia gauti stabilias pajamas, sukurti produktą, kuris padėtų užtikrinti jam geras gyvenimo sąlygas. Pati šios idėjos vertė atsiranda dėl jos indėlio kuriant visuomenės narių aktyvų pilietiškumą bei pagrindinį ekonominį visuomenės potencialą – šeimą. Lietuvos Respublikos darbo kodekse (Darbo kodeksas, 2002) aptariamas darbo ir poilsio laikas, taip pat mokamas ir nemokamas darbas už namų ūkio ribų bei mokamas namudinis darbas, bet nesigilinama į nemokamą darbą namų ūkyje.

Šiame straipsnyje aptariama nemokamo šeimoje (namų ūkio sąlygomis) atliekamo darbo samprata, nes nemokamo darbo namų ūkyje vaidmuo ir jo įtaka apskaičiuojamam nedraudimiam darbo stažui mokslinėje literatūroje neanalizuoti.

Šios veiklos vertę lemia jos indėlis skatinant aktyvų pilietiškumą ir plėtojant pagrindinį bei ekonominį visuomenės potencialą – šeimą.

Tyrimo objektas – darbas namų ūkyje, jo struktūra.

Tyrimo tikslas: remiantis statistinių duomenų analize ir namų ūkio tyrimo duomenimis, atskleisti nemokamo darbo turinį ir struktūrą.

Tyrimo metodai. Loginis-analitinis metodas taikytas aiškinantis teisės normų turinį (mokamo ir nemokamo darbo ir poilsio laiko), siekiant pateikti išvadas ir pasiūlymų. Lyginamasis istorinis metodas taikytas siekiant atskleisti nemokamo darbo namų ūkyje sampratos kitimą ir tai lėmusias priežastis. Kritinės analizės metodu siekta nustatyti teisinio reguliavimo trūkumus, procesų reguliavimo disfunkcijas ar galimas tokių disfunkcijų atsiradimo priežastis. Anketiniu-ekspertiniu metodu sudarytų klausimų ir atsakymų į neformalizuotus klausimus būdu sukauptos žinios susijusios su respondentų, šeimos narių, nuomone, kuri išsiaiškinta juos apklausus.

Šiame kontekste svarbu tai, kaip suprantama viešosios ir privačiosios sričių atskirtis, visuomeninės, namų ūkio bei šeimos sričių atskirtis, galiausiai veiklų, susijusių su viešuoju gyvenimu, ir veiklų, susijusių su gyvensena šeimoje, atskirtis.

Namų ūkių gyvenimo gerovė ne visada atitinka makroekonominius rodiklius ir tam tikrais atvejais gali su jais neigiamai koreliuoti. Kitaip tariant, augant BVP, kurį daugiausia lemia privataus kapitalo vykdomas eksportas, žmonių pragyvenimo lygis ne visada kinta proporcingai augančiam BVP.

Labai svarbus šios sąveikos elementas yra BVP, reprodukcinė ekonomika ir socialinis kapitalas. *Socialinio kapitalo* sąvoką šiuo aspektu pirmas pavartojo R. Putnamas (Putnam, 2001). Jo teigimu, BVP struktūra neatskleidžia labai svarbios ekonomikos srities – reproduktyviosios ekonomikos, kurią lemia žmogiškojo potencialo reprodukcija. Žmogiškojo kapitalo ir darbo jėgos sąnaudos ekonomikoje lieka tarsi nematomos, reproduktyvusis darbas netrauktas į BVP, jis niekaip neapskaičiuojamas, nematuojamas ir neapmokamas. Namų ūkyje nemokamu darbu

sukurti produktai ir paslaugos, be kurių neįmanomas žmogaus fiziologinių poreikių tenkinimas, žmogiškųjų išteklių intelektualinio lygio kilimas, viešojo ir privačiojo sektoriaus darbo jėgos formavimas, sudaro svarbią šalies nacionalinio turto dalį, todėl šio klausimo tyrimas aktualus ir svarbus.

Reprodukcinė, arba namų ūkių, ekonomika, – tai visavertė ir labai svarbi ekonominės veiklos rūšis. Čia, kaip ir kitose ūkio šakose, sukuriama pridėtinė materialinė ir intelektualinė vertė, kuri įneša nemažą indėlį į šalies visuminį produktą. Visa tai pasireiškia kaip žmogiškųjų išteklių ir darbo potencialo ugdymas bei sklaida.

Nemokamas darbas šeimoje, remiantis Šveicarijos banko UBS (Šveicarijos bankų unija) standartais, suskirstytas, atsižvelgiant į veiklos pobūdį, kuris neatsiejamas nuo žmogaus poreikių tenkinimo išlaidų struktūros. Šios struktūros sudėtinės dalys yra šios: buitis, švietimas, sportas, kultūra, socialiniai reikalai, sveikatos apsauga, aplinkos apsauga, civilinė sauga, politika, vartotojų apsauga, tarpusavio bendradarbiavimas. Pateiktos klasifikacijos pagrindu galima daryti prielaidą, kad nemokamas darbas šeimos ūkyje susieja šiuos keturis pagrindinius elementus:

- asmeninį šeimos ūkį;
- privatų namų ūkį žemės ūkio sektoriuje;
- rūpybos ekonomiką namų ūkyje (aprupinant šeimos narius);
- visuomeninę, bendruomeninę ir labdaros veiklą.

Visose šiose srityse atliekami veiksmai turėtų būti apskaičiuojami ir įtraukiami į nacionalinių sąskaitų sistemą. Jeigu pirmąsias dvi sudėtines dalis galima išreikšti numatytomis apskaitos priemonėmis, tai ketvirtoji (paskutinė) komponentė siejama su tam tikrais vertinimo sunkumais – techniniu ir koncepciniu požiūriu.

Masiškiausio ir kiekvieną visuomenės narį veikiančio asmeninio šeimos ūkio darbo turinį sudaro šios darbo rūšys: maisto įsigijimas, gamyba, paruošimas vartoti; drabužių įsigijimas, priežiūra (valymas, skalbimas, lyginimas); kasdienė būsto priežiūra (baldų, kilimų valymas); aplinkos tvarkymas; buitinės technikos įsigijimas, naudojimas, priežiūra, remontas; transporto priemonių įsigijimas, naudojimas, priežiūra, paruošimas techninei apžiūrai, remontas, periodinis valymas; ryšio priemonių įsigijimas, naudojimas, priežiūra, remontas; vaikų, tėvų, senelių ir kitų asmenų, susijusių giminystės ryšiais ir ne, slauga namuose; vaikų neformalusis ugdymas: tam tikrų mokėjimų bei įgūdžių lavinimas ir tikslinis asmenybės formavimas; tėvų pasiruošimas neformaliajam ugdymui; priežiūra ir pagalba vaikams, lankantiems mokyklą; darbas šeimoje mokant vaikus laikytis dorybių ir visuomenės normų bei kita veikla, susijusi su namudiniu nemokamu darbu (1 lentelė).

1 lentelė. Vidutinė vieno asmens paros darbo laiko trukmės struktūra namų ūkyje (procentais)

Eil. Nr.	Darbų namų ūkyje skalė	Šveicarija	Lietuva
1.	Maisto prekių įsigijimas, gaminimas ir vartojimas	33,0	32,9
2.	Asmeninė higiena ir sveikatos priežiūra	7,0	5,8
3.	Drabužių ir avalynės įsigijimas bei priežiūra	5,0	8,1
4.	Namų apyvokos ir elektronikos prekių įsigijimas, būsto tvarkymas, remontas, šildymas	18,0	19,3
5.	Pagalba šeimos nariams ir kartu gyvenantiems asmenims	2,0	1,5
5.	Transportas	13,0	9,0
6.	Švietimas ir savišvieta	–	1,6
7.	Ryšiai ir komunikacija	–	3,9
8.	Poilsis ir kultūros poreikių tenkinimas	16,0	12,9
9.	Kelionės	4,0	3,0
10.	Neapibrėžta veikla	2,0	2,0

1 lentelėje pateikti Šveicarijos UBS banko ir autorės ekspertinio vertinimo Lietuvoje duomenys. Iš jų matyti, kad didžiausią laiko dalį sudaro darbas, susijęs su maisto prekių įsigijimu, gaminimu ir vartojimu (33 proc.), namų apyvokos ir elektronikos prekių įsigijimu, būsto tvarkymu, remontu, šildymu ir kitomis reikmėmis (19,3 proc.), taip pat poilsiu, kultūra bei kitais poreikiais (12,9 proc.).

Atsižvelgiant į esamas darbo namų ūkyje pertraukas, vienos paros darbo laiką galima prilyginti vienos darbo pamainos laikui arba 8 darbo valandoms. Taip per metus darbo namų ūkyje laikas sudarys 2920 val. (365 d. x 8 val. = 2920 val.). Palyginę vieno dirbančiojo metų darbo laiką su vieno dirbančiojo ekonomiškai efektyviu darbo laiku – 1700 val. (pastarasis skaičiuojamas kaip skirtumas tarp kalendarinio darbo laiko, režiminio ir vidutiniškai normuojamo neatvykimo į darbą vienam darbuotojui), gauname, kad namų ūkyje dirbantis žmogus dirba 2920 val. ir turi 1,7 etato pareigybę (2920 val.: 1700 val. = 1,7), šis darbo laikas turėtų būti apskaičiuojamas kaip nedraudiminis darbo laikas.

Nors pagrindinė našta reprodukcinės ekonomikos srityje tenka moteriai, kuri daugiausia atsako už šią veiklos sritį, dabartiniu metu, žengiant į informacinę visuomenę, moters vaidmuo kinta, auga žmogiškųjų išteklių kokybės, „skvarbiojo kapitalo“ svarba, tad nuo žmogiškųjų išteklių kokybės labiausiai ir priklauso ekonominis šalies klestėjimas bei konkurencingumo rezultatai.

Tenka pasakyti, kad globalizacijos procese išnyksta griežta riba tarp produktyvaus (susieto su gamyba, rinka) ir neproduktyvaus (susieto su intelektu, reprodukcine sritimi) darbo, tad toks skirstymas netenka prasmės.

1. Socialinis kapitalas ir nemokamas darbas namų ūkyje

Reprodukcinės ekonomikos rezultatą mokslinių tyrimų darbuose pilietinės visuomenės tema aprašo vienintelis autorius – R. Putnamas (Putnam, 2001). Tai vadinamasis socialinis kapitalas, kurį, be kitų darbo rūšių, lemia nemokamas darbas šeimoje. Socialiniai tinklai, piliečių ryšiai, vertybės ir požiūriai yra svarbūs socialinės ir ekonominės šalies plėtros veiksniai.

Greta visuotinai naudojamų pagrindinių – ekonominio augimo ir finansinio stabilumo – kiekybinių šalies plėtros rodiklių turi atsirasti naujų alternatyvių rodiklių, kurie įvertina socialinį kapitalą bei socialinę sanglaudą ir taip pabrėžia nemokamo darbo šeimoje įnašą. Be to, turėtų būti apskaičiuota nemokamo darbo šeimoje ekonominė vertė, atsižvelgiama į tvarios plėtros tikslą pasauliniu mastu bei tikslus, iškeltus Lisabonos strategijoje (Lisabonos sutartis, 2007). Šias sritis apimančio nemokamo darbo šeimoje vykdytojai atlieka pagrindinį vaidmenį, t. y. skatina socialinę sanglaudą, padeda ilgalaikiams bedarbiams grįžti į darbo rinką.

Nemokamas darbas šeimoje pasireiškia daugeliu būdų, todėl jį sunku suskirstyti į kategorijas. Įvairiose šalyse nemokamai šeimoje dirbančių asmenų skaičius, jų veiklos profilis, amžius, kilmė, išsilavinimas skiriasi.

Yra teigiančiųjų, kad nemokamai šeimoje dirbama laisva valia ir savo iniciatyva, tai jokių būdų negali būti privaloma. Individo įsipareigojimą atlikti šią veiklą lemia ne tik finansinės paskatos, bet ir siekis veikti savo šeimos interesų bei asmenybės ugdymo labui.

Nemokamo darbo šeimoje būdai yra šie: pagalba kitiems asmenims, ypač vyresnio amžiaus žmonėms ir neįgaliesiems, dalyvavimas teikiant pagalbą šeimos nariams ugdymo tikslais, tarpusavio pagalba bei savitarpio pagalbos grupės.

Nemokamas darbas šeimoje ypač vertingas dėl savo įnašo kuriant visuomenės gerovę. Tai ne tik socialinės paslaugos ar sritis, skirta vykdyti pagrindines valstybės užduotis. Nemokamas darbas šeimoje naudingas ir kuriant šeimos pajamas, intelektinį potencialą, socialinius ir visuomeninius ryšius. Kiekvienas asmuo, besiidomantis nemokamo darbo šeimoje, solidarizuojasi su kitais visuomenės nariais.

Įvairias sritis apimančią nemokamą darbą šeimoje galima kryptingai skatinti. Ugdant vaikų visuomeniškumą, juos lavinti ir auklėti galima taip, kad vėliau jie taptų aktyviais visuomenės nariais. Šio proceso įkvėpimo šaltinis – dalyvavimas socialinėse programose, kurių dalyviais dažniausiai būna šeimos nariai. Nemokamas darbas šeimoje gali atlikti ypatingą vaidmenį kovojant su ilgalaikiu nedarbu ir profesiniu mobilumu, nes tai gali padėti kaupti svarbią darbo rinkai reikalingą patirtį ir žinias, kurti ryšių tinklą. Šalia veiklos socialinėje ir sveikatos apsaugos srityse, kurios laikomos tradicinėmis, atliekant nemokamą darbą šeimoje galima

įgyti bendrųjų ryšių, komunikacijos, saviraiškos, socialinių įgūdžių, organizacinės vadybos, profesinio lavinimo gebėjimų ir žinių. Atsiveria daug galimybių išbandyti įvairius socialinius vaidmenis, išmokti priimti tinkamus sprendimus, spręsti problemas, perprasti darbo kultūrą, išbandyti savo teisingumo pojūtį ir gebėjimą vadovauti.

Nemokamas darbas šeimoje gali tapti svarbia biografijos ir profesinės karjeros dalimi. Taigi nemokamas darbas šeimoje yra svarbi neformaliojo ir neinstitucinio mokymo priemonė, papildanti formalųjį mokymą, švietimą ir ugdymą. Aktyviems vyresnio amžiaus žmonėms nemokamas darbas šeimoje svarbus dėl dviejų priežasčių: visų pirma jie gali ir toliau dalyvauti šeimos gyvenime, dalytis savo gyvenimo patirtimi ir jaustis reikalingi (tai teigiamai veikia ir jų sveikatą bei gyvenimo kokybę); antra, nemokamas darbas šeimoje gali skatinti geresnį skirtingų kartų tarpusavio supratimą, sudarydamas sąlygas jauniems ir seniems žmonėms dirbti drauge, keistis patirtimi, vieniems kitus palaikyti. Darbdaviai ir įmonės taip pat gali atlikti tam tikrą vaidmenį, skatindami nemokamą darbą šeimoje, nes jų tarnautojai ir specialistai, dirbdami už įmonės ribų, įgyja socialinės patirties, didėja jų kūrybingumas bei motyvacija. Be to, įmonės vis labiau suvokia savo socialinę atsakomybę: abipusiškai naudinga vietos ir nacionalinių institucijų bei įmonių partnerystė padeda kartu veikti kuriant visuomenės gerovę. Socialinių partnerių dialogas, abipusis mokymasis ir kolektyvinės sutartys gali padėti pelnyti didesnę pripažinimą ir sulaukti palaikymo dėl nemokamo namudinio darbo šeimoje, kuris yra sudėtinė socialinės atsakomybės dalis.

2. Namudinio nemokamo darbo šeimoje perspektyvos ir sprendimosios problemos

Nesant teisinės nemokamo darbo šeimoje apibrėžties ir net teisinio jos pagrindimo (daugelio valstybių narių, taip pat ir Lietuvos Respublikos Seimo, neratifikuota 1996 m. parengta konvencija „Dėl namudinio darbo“), visuomenė nepakankamai vertina nemokamą darbą šeimoje.

Be to, nemokamas darbas šeimoje dažnai problemiškas dėl mokesčių, kalbant apie socialinę apsaugą ir draudimą. Taigi būtina ratifikuoti konvenciją „Dėl namudinio darbo“, kad būtų priimti teisės aktai, kurie aiškiai apibrėžtų nemokamo darbo šeimoje teisinį statusą. Be to, Europos Sąjungos valstybės narės raginamos šalinti darbo teisės trūkumus, kurie trukdo pasinaudoti nemokamu darbu šeimoje atliekant svarbų visuomenei naudingą darbą. Vyresnio amžiaus žmonės, negalėdami įsidarbinti darbui mažai imlios rinkos sąlygomis, galėtų vykdyti namudinę veiklą. Namudinis nemokamas darbas teisiniu pagrindu turėtų būti įtrauktas ne į

žmogaus darbinės veiklos draudžiamąjį, bet į apskaičiuojamąjį darbo stažą, kuris skirtas vaikui iki 5 metų auginti, kaip besąlygiška galimybė kurti socialinį kapitalą. Priešingu atveju moterys ir toliau bus diskriminuojamos labiau negu vyrai, nes jos dalį gyvenimo laiko turi skirti vaikams auginti, todėl netenka galimybės sukaupti tokį pat kaip vyrai draudžiamąjį darbo stažą, būtiną, siekiant gauti pensiją. Kai kurių Europos šalių, pavyzdžiui, Prancūzijos, kur už kiekvieną šeimoje išaugintą vaiką priskaičiuojamas 5 metų darbo stažas, patirtis rodo, kad kryptingai plėtojama nemokamo darbo šeimoje politika didina šios veiklos mastą ir gerina kokybę. Šiai veiklai vaikus ir jaunuolius turėtų rengti ne tik šeimos, bet ir vidurinio lavinimo sistema, o tolesniam tobulėjimui valstybės mastu derėtų skirti lėšų konsultacijoms, motyvacijai, mokymui – šios investicijos atsipirktų su kaupu. Valstybė, atlikdama strateginę programų planavimą, skatindama visuomenės domėjimąsi nemokamu darbu šeimoje ir jį koordinuodama gali suvaidinti teigiamą visuomenės ugdymo vaidmenį. Tam, kad nemokamas darbas šeimoje taptų visuomenei žinomesnis atlygio už jį aspektu, valstybė galėtų finansuoti tyrimus ir daugiau dėmesio skirti pasaulėžiūrai, kuria grindžiamas nemokamas darbas šeimoje. Visi šiame procese dalyvaujantys subjektai – valstybė, profesinės sąjungos, įmonės ir šeimos – turi veikti išvien, remdami ir skatindami nemokamą darbą šeimoje bei siekdami didinti visuomenės pripažinimą. Nemokamas darbas šeimoje, kaip ir įvairių sektorių dialogas, bendradarbiavimas, yra būtini keičiantis pažangia patirtimi ir sutelkiant jėgas dėl bendros visuomenės gerovės.

Lietuvai tikslinga dalyvauti pažangiausiuose pasaulinio lygio socialiniuose-ekonominiuose tyrimuose, taikant genderinės analizės metodus makroekonomikos srityje, ypač formuojant valstybės ir savivaldybių biudžetus (Reingardė ir kt., 2006).

Apmokamas darbas moterų gyvenime taip pat išlieka gyvybiškai svarbus, tačiau dėl ekonominių permainų moterų dalyvavimas darbo rinkoje pastaruoju laikotarpiu sumažėjo, tuo tarpu vyrų ir moterų darbo užmokesčio skirtumas ir lyčių segregacija darbo rinkoje nepakito. Todėl moterims reikia šeimos ir jos tinklų siekiant kūrybingai ir prasmingai kurti socialinį kapitalą. Lietuvos darbo rinkoje moterų darbas vis dar turi mažesnę paklausą negu vyrų.

Apmokamas vyrų darbas glaudžiai susijęs su namų ir šeimos gyvenimu. Šiuo atveju turime kalbėti apie vaikų priežiūros ir šeimos darbų pasiskirstymą tarp vyrų ir moterų (Šemeta, 2004) (2 lentelė).

2 lentelė. 18 m. ir vyresnių moterų bei vyrų laiko panaudojimas namų ūkio ir šeimos priežiūrai (valandomis)

	18 m. ir vyresnės moterys		18 m. ir vyresni vyrai	
	su vaikais iki 7 m.	be vaikų iki 7 m.	su vaikais iki 7 m.	be vaikų iki 7 m.
Namų ūkio ir šeimos priežiūra	5,54	4,11	2,25	2,15
Maisto ruošimas, indų plovimas	1,44	1,40	0,14	0,28
Namų tvarkymas	0,59	0,59	0,33	0,43
Drabužių, patalynės priežiūra	0,21	0,26	0,04	0,02
Darbas sode, darže, gyvūnų priežiūra	0,16	0,39	0,12	0,32
Būsto, baldų remontas, automobilio priežiūra	0,04	0,02	0,22	0,16
Apsipirkimas ir paslaugos	0,21	0,20	0,18	0,13
Vaikų iki 18 m. priežiūra, žaidimai	2,09	0,04	0,42	0,01
Pagalba suaugusiems namų ūkio nariams	0,00	0,01	0,00	0,00

Lietuvos Respublikos statistikos departamento tyrimas apie laiko panaudojimą atskleidė, kad moterys kasdien namų ruoša ir globa užsiima dviem valandomis ilgiau negu vyrai. 2 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad, nepaisant gana pažangios lyčių lygybės politikos Lietuvoje, nedaug pasiekta, nes vyrų požiūris į nemokamą darbą liko nepakitęs. Ką reikėtų daryti, siekiant lyčių lygybės darbe ir šeimoje?

Tyrimai rodo, kad namų ūkyje vyrų atliekamas darbas yra specifinis ir mažiau išreikštas, todėl nesulaukė didesnio mokslininkų susidomėjimo. Viena pagrindinių priežasčių, kodėl moterys į darbo rinką neįsitraukia palankesnėmis darbo laiko sąlygomis, – patikimos ir prieinamos vaikų priežiūros sistemos nebuvimas. Kitų šalių patirtis atskleidė, kad vaikų priežiūros dieną paslaugų pasiūla, kokybė ir įvairovė priskiriama efektyviausioms paramos, skirtos šeimoms su vaikais, priemonėms.

Labai retai išsakoma nuomonė apie aktyvesnį vyrų įsitraukimą į mažamečių vaikų priežiūrą. Vyrauja požiūris, kad šeimos ir profesiniu darbu turi rūpintis moterys. Šios nuostatos neskatina (netgi trukdo) vyrų labiau įsitraukti į namų ūkio veiklą ir riboja moterų įsidarbinimo galimybes. Nemažai visuomenės narių taip pat palaiko idėją, kad funkcinis vaidmenų pasidalijimas šeimoje turėtų keistis, reikėtų skatinti tėvo įsitraukimą į vaikų neformalųjį ugdymą ir tolygų vaikų priežiūros pasidalijimą tarp partnerių. Šie požiūriai sudaro palankų kontekstą radikalesniam lyčių aspekto integravimui, priimant politinius sprendimus, bei politinės valios išraiškai.

Išvados

1. Darbas namų ūkyje, ypač svarbus ugdant visuomenę, skiriasi tik savo atlikimo vieta, be to, jis neapmokamas. Jį derėtų prilyginti visiems kitiems darbams, atliekamiems viešajame ir privačiajame sektoriuose. Todėl nemokamas darbas namų ūkyje turėtų būti įtrauktas ne į draudžiamąjį, bet į apskaičiuojamąjį žmogaus darbinės veiklos stažą socialiniam kapitalui kaupti.
2. Nemokamas darbas namų ūkyje yra produktyvus – tai darbas, kuriuo pagrįstos visos kitos darbo formos, nes būtent jis produkuoja ir reprodukuoja darbo jėgą – pačią vertingiausią prekę. Kai kurias namudines paslaugas gali atlikti tam tikros tarnybos, bet už atitinkamą (sutartinį) atlygį, arba savanoriai – be atlygio.
3. Nuo žmogiškųjų išteklių kokybės labai priklauso ir ekonominis šalies klestėjimas bei konkurencingumo rezultatai. Žmogiškojo kapitalo ir darbo jėgos kaštai turėtų būti matomi ekonomikoje, produktyvusis darbas turėtų priklausyti BVP ir būti apskaičiuojamas, matuojamas, nors ir nemokamas. Nemokami namų ūkių ekonomikos rezultatai, be kurių neįmanomas žmogaus gyvybės palaikymas, žmogiškųjų išteklių kokybės gerėjimas, darbo jėgos formavimas viešajame ir privačiajame sektoriuose sudaro svarbią šalies nacionalinio turto dalį.
4. Šeimos namų ūkyje darbas, susietas su socialiniu kapitalu, vaikų auginimu, ugdymu iki 5 metų namuose, turėtų būti teisiškai pagrįstas ir įtrauktas ne į žmogaus darbinės veiklos draudžiamąjį, bet į apskaičiuojamąjį darbo stažą, kaip besąlygiška prielaida pensijos stažui nustatyti.

Gauta 2015 01 12

Pasirašyta publikuoti 2015 06 08

Literatūra

- (Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki darbo aplinka ir lyčių lygybė Europoje. (2006). Ats. red. J. Reingardė. Vilnius: Eugrimas. ISBN978-9955-9775-8-2.
- Aidis, R. (2003). Female Small-and Medium-Sized Enterprise Ownership in Lithuania: A Comparison'. *Journal of Baltic Studies* 34 (3): 332–353.
- Ashiagbor, D. (2005). *The European employment Strategy. Labour Market Regulation and New Governanace*. Oxford: University Press, 347 p. ISBN 0-19-927964-0.
- Bendix, R. (1963). Concepts and Generalizations in Comparative Sociological Studies. *American Sociological Review*, p. 1–28.
- Broom, L. (1992). *Sociologija. Esminiai tekstai ir pavyzdžiai*. Kaunas: Littera.

- Crompton, R. (1999). *Restructuring Gender Relations and Employment: The Decline of the Male Breadwinner*. Oxford.
- Čiužas, A. (2003). Požiūrio į darbą kitimas. *Filosofija. Sociologija* 4: 1–26.
- David, S. (2006). *No Place Like Home. Organizing Home-Based Labor in the Era of Structural Adjustment*. New York: Routledge, p. 1–5.
- Dėl darbuotojo ir valstybės tarnautojo vidutinio darbo užmokesčio apskaičiavimo tvarkos. LRV nutarimas Nr. 650. (2003). *Valstybės žinios*, 2003-05-30, Nr. 52-2326. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=332839&p_query=&p_tr2=2 [žiūrėta 2012 02 20].
- Den, D. L. (2001). *Work-family arrangements in organizations*. A crossnational study in the Netherlands, Italy, the United Kingdom and Sweden. Amsterdam: Rosenberg publishers, p. 59–84. ISBN 0-202-30656-9.
- Haker, L. (1996). The family-friendly employer in Europe. In: S. Lewis, J. Lewis. *The workfamily challenge. Rethinking employment*. London: Sage.
- Kanopienė, V. (1999). Moterų ir vyrų galimybės darbo rinkoje. *Feminizmas, visuomenė, kultūra (straipsnių rinktinė)*. Vilnius: VU leidykla, p. 68–79.
- Konvencija dėl namudinio darbo*. (1996). Konvencijos Nr. 177. Tarptautinė darbo organizacija.
- Lietuvos demografiniai pokyčiai ir gyventojų politika*. (1995). Vilnius.
- Lietuvos gyventojai 1990–2000 m.* (2002). Vilnius.
- Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. (2002). *Valstybės žinios*, 2002-06-26, Nr. 64-2569. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=412950&p_query=&p_tr2=2 [žiūrėta 2012 02 20].
- Lijphart, A. D. (1971). Comparative Politics and the Comparative Method. *American Political Science Review*, p. 1–65.
- Lisabonos sutartis*. (2007). Europos Sąjungos oficialus leidinys C 306/01. Prieiga internete: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:LT:HTML> [žiūrėta 2012 02 20].
- Mariaros, D. C. (2008, 1994). Capitalism and Reproduction. In: W. Bonefeld (ed.). *Subverting the Present Imagining the Future*. Brooklyn (NY): Autonomedia.
- Martinkus, B. (1998). Gyventojų užimtumo ir nedarbo pokyčių tendencijos. *Ekonomika ir vadyba*, p. 1–54. Kaunas.
- Martinkus, B. (1998). *Darbo ištekliai ir jų naudojimas*. Monografija. Kaunas: Technologija, 131 p. ISBN 9986136598.
- Mitrikas, A. A. (2001). Moters vaidmens vertinimas Lietuvoje ir Europos šalyse. *Filosofija. Sociologija* 4: 1–24.
- Navickas, V., Paulavičius, K. (1999). *Darbo rinka: teorija ir valstybės politika*. Vilnius.
- Palujanskienė, A. (2003). *Darbo ir karjeros psichologija*. Kaunas: LŽŪU.
- Peggy, A. (2004). *The Global Women's Movements. Origins, Issues and Strategies*. London: Zed Books.
- Putnam, R. D. (2001). *Kad demokratija veiktų: pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje*. Iš anglų kl. vertė J. Novagrockienė ir A. Ramonaitė. Vilnius: Margi raštai.
- Rakauskienė, O. G., Chlevinskas, E., Bikas, E., Lisauskaitė, V. (2007). *Moterų verslo konkurencingumo didinimas Lietuvoje*. Vilnius: Standartų spaustuvė. ISBN 978-9955-801-00-9.
- Baxandall, R., Gordon, L. (eds.). (2000). *Dear Sisters, Dispatches from the Women's Liberation Movement*. New York: Basic Books.
- Federici, S. (2008, 1992). War, Globalization and Reproduction. In: M. Meyer, E. Ndura-Ouedraogo (eds.). *Seeds of New Hope. Pan-African Peace Studies for the Twenty-First Century*. Trenton (NJ): Africa World Press, p. 114–164.
- Šemeta, A. (2004). Sociologija lyčių politika Lietuvoje ir Europos Sąjungoje. *Mintys ir veiksmai* 3 (teminis Nr. 4). ISSN 1392-3352.
- Šveicarijos UBS banko prieiga internete: <http://www.ubs.com/ch/de/search.html>
- Trinkūnienė, I., Trinkūnas, J. (1999). Patriarchalizmo apraiškos Lietuviškoje tradicijoje. *Moterys: tapatumo paieškos*. Vilnius: Mokslo aidai, p. 1–36.

THE (NOT) PROFESSIONALIZATION OF DOMESTIC WORK AS SOCIAL-ECONOMICAL PROBLEM

Dalė Andreikėnienė

Summary

This article discusses non-salaried work in the household. The definition of non-salaried work in the household is formulated by the author, changes in the household are analyzed along with the structure and diversification of the varieties of household work. In research the family is interpreted as a household. This definition of the family differs from the usual definition applied to the conception of the family, and therefore in academic literature and usage in the Eurostats, this definition of the family is used. In this case we are talking about households in which families are raising children, live with their parents or relatives, and supervise the household.

It is proposed to evaluate work in the household as a section encompassed by social work in the manner that a composite product or an encompassed part of a social product is evaluated, and therefore up to the present time the GDP (Gross Domestic Product) for a single inhabitant without the income of a household, as a universal indicator, is unable in itself to show the level of people's welfare. In evaluating the level of the universal welfare of the population, it would be more precise to measure it within the entire economy of the composite social product along with composite households. Work, carried out in the household and performed as non-salaried, household labor, would be included, though not insured, as the calculated length of service of the working activity of the person. All of this would secure for people the ability to extend the length of service of their employment until the time of retirement. In evaluating the features of the welfare of inhabitants, it would be more accurate to analyze non-salaried household work carried out in the household along with the characteristics and the structure of consumer requirements and their level of satisfaction and opportunities. This analysis will appraise the extent of the well being of society and its changing trends.

Household work, which occupies an especially important position in the formation of society, differs only by way of the place where it is carried out, and except for that, is uncompensated. It deserves to be put on the same footing with all other employment carried out in the public and private sectors. Therefore, unsalaried work in the household should be included in the uninsured, but salaried length of service of a person's working activity for accumulation of social capital.

Unsalaries household labor is productive – work, on which all other forms of labor derive their support, because namely, it produces and reproduces the workforce – itself the most valuable commodity. Some household services can be carried out as actual service, however, with an appropriate (contractual) salary or voluntarily – without a salary.

The economic prosperity of a country along with the results of competition depend in no small part on the quality of the reserves of its people. The expenditure of human capital and the workforce should be measured in the economy, reproductive work should belong to the GDP and be calculated as well as measured, even if unsalaried. The results in the economy for work that is not salaried, without which the maintenance of human living is impossible, the advancement of the quality of human reserves, the formation of the workforce in the public and private sectors, all make up an important part of the national riches of a country.

The work in the household of the family, which is connected with social capital and the raising of children until the age of five at home should be included on legal grounds as employment activity, not insured, but calculated according to the length of employment service as an unconditional premise to determine the length of service of a pension.